

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА-АНДРАГОГА

Ярослава Катюк,

м. Київ

У статті аналізується психологічний зміст особистості і професійної діяльності викладача-андрагога системи післядипломної освіти. Розкрито професійні задачі андрагога. З'ясовано, що андрагогічна компетентність викладача системи післядипломної освіти є складовою його професійної майстерності.

Ключові слова: освіта дорослих, андрагогіка, акмеологія, андрагог, професійна діяльність, професійна майстерність, професійно-важливі якості.

Організація процесу навчання в закладі післядипломної освіти – складне завдання. Слід враховувати циклічність навчання, неоднорідний склад слухачів за віковими, фізіологічними і психологічними характеристиками, стажу роботи, загальну культуру та професійну підготовку тощо. Андрагогічний підхід у системі післядипломної освіти передбачає взаємодію викладачів-андрагогів і дорослих слухачів на всіх етапах процесу навчання з урахуванням психологічних особливостей і професійного досвіду.

Особистість викладача-андрагога стає предметом активного рефлексивного осмислювання і раціонального аналізу. Педагогічна акмеологія, в основі якої постає розвиток професіоналізму, творчого потенціалу особистості андрагога виступає сьогодні внутрішнім сенсом усієї післядипломної освіти в сучасних умовах.

Освіта дорослих – це відокремлена частина системи освіти, яка сприяє всебічному розвитку людини в період її самостійного життя. Термін «освіта дорослих» стрімко увійшов у сучасну вітчизняну і зарубіжну (adult education) наукову лексику. Проте, вузькопрофільні підходи до визначення даного поняття не дають змоги побачити увесь загал краси терміну «освіта дорослих». Сучасні науковці виділяють напрямки такого розвитку: формальна, неформальна (семінари, тренінги тощо) та інформальна освіта (самоосвітня діяльність, мережа «інтернет» тощо).

Освіта дорослих суттєво відрізняється від дитячо-юнацької освіти трьома головними особливостями: специфікою контингенту: суб'єктами навчальної діяльності є особи, які мають певний професійний досвід; своєрідністю освітніх закладів, форм та методів їх діяльності – їх орієнтація на освітні потреби осіб і на режим їх соціального життя; змістом мети і завдань освітнього процесу,

особливостями форм і методів педагогічної роботи із суб'єктами навчальної діяльності [1].

Вітчизняні і зарубіжні науковці широко займаються проблемами у сфері андрагогіки: методологічні засади андрагогіки (К. Гріффін, С.І. Змеєв, Г.В. Куйперс, Л.М. Лесохіна, І., Лордж, Ф. Рейс); особливості викладання у процесі навчання дорослих (Г. О. Балл, О.М. Буренкова, Е. Джонс, В.К.Дьяченко, А. М. Леонтьєв, Н. Лем та ін.); підготовка викладачів до навчання дорослих (Л.П.Алексеева, С.Г. Вершловський, Н.М. Гайдук, С.М.Грабовский, Дж. Лінч, та ін.); загальнопедагогічні аспекти функціонування ППО (Л.Ф. Ващенко, Б.А.Дьяченко, Л.М. Кравченко, А.І. Кузьмінський, О.Г.Козлова, М.І. Лапенюк); проблеми реформування та розвиток ППО (М.І. Дробоход, А.С.Нікуліна, В.В. Олійник та інші); дидактичні аспекти ППО (Н.І.Балик, В.М. Буренко, А.М. Зубко, В.І.Пуцов, М.І.Скрипник та інші); розвиток та вдосконалення особистісних якостей педагогічних працівників у системі післядипломної освіти (В.Ю. Арешонков, Г.О.Балл, С.А. Болсун, В.В. Вітюк, В.А.Семиченко, О.І.Бондарчук, П.В.Лушин та інші).

Попри значний доробок наукових праць у даній сфері проблема психологічного змісту професійної майстерності викладача-андрагога не достатньо досліджена.

Організація ЮНЕСКО сформулювала головний принцип освіти дорослих «Для дорослого навчання повинно бути захопливим» (Adult learning must be fun). Що мається на увазі? Психологи виділяють декілька особливостей навчання дорослих слухачів:

1. Дорослий усвідомлює себе самостійною особистістю і критично ставиться до будь-яких спроб керувати ним, навіть якщо не виказує цього вголос.

2. Через призму життєвого, соціального і професійного досвіду дорослий слухач оцінює будь-яку інформацію, що надходить ззовні.

3. Мотивація дорослого слухача до навчання полягає в суто прагматичному підході – за допомогою навчання він прагне вирішити свої життєві проблеми (підвищення кваліфікації, кар'єрне зростання, професійне спілкування, дозвілля тощо).

4. На відміну від учня чи студента дорослий слухач прагне до невідкладного використання отриманих знань або ж до насолоди від самого процесу навчання.

5. Сприйняття дорослого слухача супроводжується емоційною оцінкою інформації, при цьому мозок прагне «заблокувати» будь-яку інформацію, що супроводжується негативною емоцією (відчуття голоду, незручний стілець, брак свіжого повітря – будь-які фізіологічні незручності).

Виходячи з умов запровадження у навчальних програмах та стандартах компетентнісного підходу до навчання, заклади післядипломної педагогічної освіти поступово переходять від «підвищення кваліфікації» до «розвитку професійної компетентності» педагогічних працівників.

Якщо підвищувати кваліфікацію можна було виходячи із засад педагогіки, то розвиток професійної компетентності педагогічних працівників передбачає організацію та самоорганізацію навчальної роботи слухачів на андрагогічних і акмеологічних засадах.

Поняття “андрагогіка” (грец. andros – “доросла людина”) з’явився на перевагу педагогіці (грец. pais – “дитина”) для науки, що вивчає закономірності, принципи і методи навчання дорослої людини. Поняття «акмеологія» вперше було введено до наукового обігу М.О.Рибніковим у 1928 р. для позначення науки про розвиток дорослих (зрілих) людей. Акмеологія – нова галузь наукових знань в системі наук про людину, що досліджує фундаментальні закономірності творчості і самосвідомості в людині [3; 9].

Ключовою постаттю у цьому процесі виступає постать викладача-андрагога як фахівця у галузі у галузі навчальної, виховної, організаційної, консультаційної, інформаційно-орієнтувальної роботи.

Функціонально-посадові обов’язки андрагога полягають у наступному: організація і реалізація навчання дорослих з урахуванням соціальних, психологічних, життєвих, фізіологічних особливостей; надання допомоги у науково обґрунтованій організації і реалізації навчального процесу; проведення науково-дослідницької роботи з проблем освіти дорослих; консультації з питань виробничої, навчальної, соціальної роботи й особистого життя тощо [5; 10].

Виконання цих функцій передбачає підвищення розуміння ними особливостей дорослих як суб’єктів освітньої діяльності; володіння освітніми технологіями, адекватними до запитів тих, хто навчається; організацію навчання, заснованого на партнерстві (недирективне управління).

У той же час викладач-андрагог виконує певні соціальні ролі у своїй професійній діяльності. Як психотерапевт надає допомогу у відновленні мотивації до освітньої діяльності, послабленні “бар’єрів” сприйняття, зниженні рівня тривожності, підвищенні стресостійкості суб’єктів навчання. Як експерт: володіння на високому рівні змістом як андрагогічної діяльності, так і професійної діяльності дорослих учнів. «Не кожний хороший спортсмен може бути гарним тренером, не кожний висококласний фахівець є талановитим учителем». Невміння передати свій досвід призводять до того, що “експерт” перетворюється на чергового “контролера”, від якого залежить, наприклад, чи буде чи ні прийнятий залік. Тому вкрай важливою для кожного професіонала, який виступає у ролі викладача, має бути спеціальна андрагогічна підготовка.

Як консультант має володіти методологією андрагогічного супроводу процесу самоосвіти дорослих [8].

У контексті наведений «ролей» проаналізуємо характеристику андрагогічної підготовки [1]:

1. Наявність мети, що визначає характер діяльності викладача: озброєння новими знаннями й уміннями. Прагнення допомогти слухачам знову відкрити втрачені здібності, спрямувати на саморозвиток. Розвиток здатності працювати самостійно й у групі.

2. Професійна орієнтація: оцінка себе як фахівця у галузі тематики, яку викладає, оцінка себе як андрагога. Уявлення про специфіку слухачів, їхнє ставлення до матеріалу, що вивчається, і здатність його засвоювати. Ставлення до слухачів як до дорослих людей, які мають певний життєвий і професійний досвід.

3. Володіння мовою викладання: культура мовлення; багатство лексики, у тому числі й професійної; дотримання мовних норм у мовленні; особливу увагу звертати на орфоепію – правильний наголос; відсутність жаргонізмів, діалектизмів; дотримання евфонії (милозвучність мовлення – особливо чергування у-в); уживання кличного відмінка при звертанні тощо; ясність і доступність викладання; уникання надмірного вживання наукової лексики (це перепона на шляху сприймання матеріалу) тощо.

4. Розуміння закономірностей взаємодії учасників освітнього процесу: розуміння слухачів, здатність до самовираження, інтерактивна і перцептивна взаємодія.

5. Відповідальність андрагога за свою діяльність і її результативність: здатність передбачати результати своєї діяльності і на цій основі коригувати її. Уміння налагодити зворотний зв'язок як безпосередньо на кожному занятті, так і протягом усього періоду навчання (включаючи дистанційний етап).

6. Уявлення про фактори навчального процесу: уміння аналізувати соціальну і психологічну обумовленість навчального процесу.

7. Андрагогічний оптимізм: упевненість, що андрагогічно грамотне навчання сприяє розвитку особистості, її вмінню працювати як індивідуально, так і в колективі.

8. Уміння майстерно проявляти себе як фахівця-андрагога: постійне прагнення до саморозвитку і творчості, пошук і знаходження об'єктивно нових завдань, методів, способів навчання.

З іншого боку, аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що існує ряд вимог до наявності таких індивідуально-психологічних рис у викладача-андрагога: гуманістична спрямованість; перспективна орієнтація кар'єри на майбутнє (аспірантура, докторантура); відчуття задоволення від

викладацької діяльності; творчий рівень професіоналізму, що реалізується через андрагогічну компетентність, майстерність, спосіб опанування педагогічного досвіду; педагогічна рефлексія; внутрішній локус контролю; комунікабельні та організаторські здібності; тактовність; переконувальний вплив (дорослі завжди піддають усе аналізу і коригуванню); довірливе спілкування; рефлексивне слухання (з'ясування, перефразування, відображення почуттів “Слухай, що говорять люди, але розумій, що вони відчувають”) [2].

Узагальнивши наукові підходи до змісту професійної діяльності андрагога, окреслемо складові його професійної майстерності. По-перше, це професійний підхід до організації освітнього процесу, орієнтованого на дорослих людей, їх життєвий досвід (побутовий, професійний, соціальний); по-друге, використання системи певних знань (психолого-педагогічних, економічних, правових, філософських, андрагогічних, соціологічних тощо) і прагнення до самовдосконалення; по-третє, володіння технологіями навчання дорослих – методикою психолого-андрагогічної діагностики слухачів, процедурами оцінювання процесу навчання, здатністю коригувати процес навчання і самоосвіти; по-четверте, виявлення своєї позиції у викладацькій діяльності: тьютора, фасилітатора, модератора, комунікатора; по-п'яте, володіння формами андрагогічної взаємодії: співробітництво, недирективне управління, партнерське ставлення.

Професійно-важливі якості андрагога можна діагностувати за допомогою діагностичного інструментарію. Наприклад: методика “Q-сортировка” (В.Стефансон) (спрямована на вивчення уявлень про себе); методика самооціночного типу (В.В.Столін); методика визначення ступеня самоактуалізації (САТ) (Е.Шостром); багатовимірний особистісний опитувальник шкали локусу контролю (Дж. Роттер); методика визначення рівня рефлексивності (А.В.Карпов, В.В.Пономарева); методика визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії (Е.Е.Рукавішнікова); методика визначення комунікативних і організаторських здібностей (КОС-2); багатовимірний особистісний опитувальник “Адаптивність” (О.Г.Маклаков, С.М.Чермянін); анкета “Сенс педагогічної професії” (Г.Г.Горелова); методика діагностики структури цінностей особистості (С.С.Бубнова); методика визначення толерантності (В.В.Бойко); тест вивчення професійної позиції педагога “ХіМ” (“хочу і можу”) (О.Бадак, Е.Ківшик); тест “Оцінка професійної спрямованості особистості вчителя” (Е.И.Рогов. Настольная книга практического психолога в образовании); методика визначення рівня готовності до професійно-педагогічного саморозвитку (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); методика соціальної емпатії (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); експрес-діагностика рівня соціальної фрустрації (Л.І.Вассерман); діагностика особистісного егоцентризму (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); діагностика “емоційного інтелекту” (Н.Холл); діагностика особистісної креативності (Є.Є.Тунік); самооцінка творчого потенціалу особистості (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); діагностика інтерактивної спрямованості особистості

(Н.Є.Щуркова); діагностика мотивації досягнень (А.Мехраб'ян); діагностика мотивації успіху та страху невдач (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); самооцінка професійно-педагогічної мотивації (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); діагностика мотиваційно-педагогічних переваг (П.Торранс); діагностика парціальної спрямованості особистості вчителя (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); діагностика домінуючої емоційної модальності у педагогів (Л.А.Рабінович); діагностика комунікативної соціальної компетентності (КСК) (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); діагностика комунікативної толерантності (В.В.Бойко); діагностика ефективності педагогічних комунікацій (О.О.Леонтьєв); експрес-діагностика стійкості у конфліктах (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); діагностика стилів педагогічного спілкування (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов); діагностика лідерських здібностей (Є.Жаріков, Є.Крушельницький); діагностика емоційного “вигорання” особистості (В.В.Бойко); діагностика рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності (Л.М.Бережнова); діагностика реалізації потреб у саморозвитку (М.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов).

Аналіз практики показує, що існують певні психологічні труднощі, що постають перед андрагогом у професійному плані: працюючи із дорослими, перш за все, слід мати достатній професійний і соціальний досвід; слід глибоко знати свій предмет (напрямок діяльності), оскільки дорослий слухач уже знає, що саме йому потрібно із нових знань і умінь, уміє відрізнити головне від другорядного; дуже важко психологічно втримувати статус викладача перед дорослим слухачем, вибудувати відносини як партнерські, оскільки його життєвий і професійний досвід часто переважає досвід викладача-андрагога; дорослого слухача потрібно буде не лише вчити, а іноді й перенавчити, а це значно важче (можна сказати – майже неможливо); інколи важко змотивувати аудиторію дорослих на сприйняття матеріалу. Слід ретельно добирати психологічні техніки і вправи на зняття “психологічної напруги”, створення позитивної групової взаємодії; відсутність перспективи застосування нових знань дорослою аудиторією, підвищену самооцінку («я і так знаю»); когнітивна й психологічна ригідність; проблеми у професійній діяльності та особистому житті тощо.

Отже, освіта дорослих потребує від викладачів-андрагогів і методистів, які працюють з дорослою аудиторією, андрагогічної компетентності. Андрагогічну компетентність можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних ціннісних орієнтацій, психолого-андрагогічних знань, умінь, досвіду, якостей андрагога, що дозволяють ефективно здійснювати андрагогічну взаємодію з дорослими слухачами з метою їх особистісного і професійного зростання [2; 8]. Таким чином, андрагогічну компетентність викладача системи післядипломної освіти можна розглядати як складову його професійної майстерності.

Висновки

Формування андрагогіки як науки про «освіту дорослих» ще триває у науковому просторі. Зрозуміло, що система професійної підготовки андрагогів у цілковитому вигляді відсутня. Її елементи простежуються у проведенні спеціалізованих методологічних семінарах на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти та ЦППО. Проте, цього замало. Слід віднайти належні умови, які сприятимуть пошуку ефективних методів роботи з дорослими. Напрями подальших розробок вбачаємо у розробці і впровадженні в навчальний процес підвищення кваліфікації педагогічних працівників спецкурсів, що формуватимуть андрагогічну компетентність педагогічних працівників.

Література

1. Архипова С.П. Основи андрагогіки / С.П.Архипова // Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького, Ужгородський нац. ун-т.- Черкаси : 2002.- 183 с.
2. Гришина И.С. К проблеме разработки концепции профессиональной компетентности педагога / И.С.Гришина // Дошкільна освіта № 2 (8), 2005.
3. Деркач А.А. Акмеология : учеб. пособ. / А.А. Деркач, В.Г. Зазыкин. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
4. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития / Э.Ф.Зеер. – М.: Академия, 2006.
5. Змеев С.И. Андрагогика : основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С.И.Змеев. – М.: ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
6. Игнатьева Г.А. Деятельностное содержание профессионального развития педагога в системе постдипломного образования : монография / Г.А. Игнатьева. – Н. Новгород : НГЦ, 2005. – 344 с.
7. Кукуев А.И. Андрагогический подход в педагогике / А.И.Кукуев. – Ростов-на-Дону: ИПО ПИ ЮФУ, 2009. – 328 с.
8. Стародубцева Е.В. Позиция преподавателя системы постдипломного образования как андрагога-консультанта [Текст] / Е. В. Стародубцева // Теория и практика образования в современном мире: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). — СПб.: Реноме, 2012. — С. 396-399.
9. http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/OD/2010_2/10LAVKAP.pdf
10. http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2012_2/1ne4upor.pdf

Ключевые слова: образование взрослых, андрагогика, акмеология, андрагог, профессиональная деятельность, профессиональное мастерство, профессионально-важные качества.

В статье анализируется психологическое содержание личности и профессиональной деятельности преподавателя-андрагога системы последипломного образования. Выявлено, что андрагогическая компетентность преподавателя системы последипломного образования является составляющей его педагогического мастерства.

Key words: adult education, andragogy, acmeology, andragogue, professional occupation, operating skills, professionally important qualities.

The teacher-andragogue (teacher for adults) personality of postgraduate education system is analyzed in the article. Andragogue's professional tasks is analyzed in the article. Andragogical competence of the postgraduate education system teacher is a part of his pedagogical excellence analyzed in the article.